

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas

Eglė Krivickaitė

Vytauto Didžiojo universitetas

egle.krivickaite@vdu.lt

Anotacija

Šiame straipsnyje apžvelgiamos universalios vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos bei pristatomos ikimokyklinio amžiaus (ketverių metų), priešmokyklinio amžiaus (šešerių metų) ir jaunesnio mokyklinio amžiaus (aštuonerių metų) lietuvių vaikų taikytos pirmą kartą išgirstų žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Tyrimo medžiagai rinkti pasitelktas lietuvių kalbos *išgalvotų žodžių pakartojimo testas*. Surinkti duomenys interpretuoti laikantis *natūralumo teorijos* pagrindinių teiginių. Tyrimas atskleidė, kad gebėjimas pakartoti skirtingos struktūros žodžius susijęs su lietuvių kalbos fonotaktika, nes kartodami pirmą kartą išgirstą žodį, vaikai tiksliau ištaria tuos garsų junginius, kurie būdingi lietuvių kalbos žodžiams ir dažniau klysta tardami retai kalboje pasitaikančius junginius; taip pat susijęs su tiriamųjų amžiumi – vyresni vaikai geba tiksliau išarti skirtingos struktūros žodžius, juos sudarančius garsus ir jų junginius.

Raktažodžiai: kalbos įsisavinimas; fonotaktika; išgalvotų žodžių pakartojimo testas; žodžių tarimo paprastinimo strategijos; priebalsių samplaikos.

1. Įvadas

Kalbos įsisavinimas prasideda nuo gebėjimo pastebėti ir įsiminti aplinkoje dažnai girdimus kalbos garsus: balsius, priebalsius ir jų junginius. Pirmaisiais mėnesiais vaikai kalbą girdi ir supranta kaip ištisią garsų srautą, todėl pirmiausia jiems reikia išmokti atpažinti ir išskirti tam tikras garsų sekas, taip pat suvokti, kad kiekviena seka yra vienas vienetas – žodis, kuris turi reikšmę (Chiat 2001: 116–124). Natūralu, kad pirmiau vaikai pradeda atpažinti ir iš kalbos srauto išskirti tai, ką dažnai girdi.

Šiame darbe remiamasi *natūralumo teorija*, kuri teigia, kad visi vaikai gimsta turėdami vienodus fonologinius gebėjimus, tačiau jau nuo pirmųjų metų pradeda taikytis prie gimtosios kalbos ypatybių (Donegan, Stampe 2009). *Natūralumas* kalboje reiškia kognityviškai paprastą, lengvai

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

ištariamą ir suvokiamą, todėl dažnai vartojamą kalbos formą. Taigi, remiantis šia teorija, vaikų kalboje pirma atsiranda universalieji ir dažniausiai vartojami (mažiausiai žymėtieji) garsai, jų junginiai ir žodžių struktūros, todėl įsisavindami kalbą vaikai dažniau klysta vartodami žymėtąsias formas, o mažiau natūralius kalbos elementus keičia natūralesniais, vaikams įprastesniais ir / ar lengviau ištariamais (Dressler 1999; Dressler et al. 2001; Marecka, Dziubalska-Kołodczyk 2014; Dziubalska-Kołodczyk 2015). Kalbos pokyčiai vyksta natūraliai, t. y. pirmiau įsisavinami lengviausi, dažniausiai girdimi, vėliau – rečiau kalboje pasitaikantys elementai. Pavyzdžiui, pirmiausia tariami CV¹ struktūros skiemenys, nes ištarti priebalsį ir balsį reikia mažiau pastangų nei ištarti priebalsių samplaiką. CV garsų junginys yra universali, nežymėta ir natūrali skiemens struktūra. Žymėtumas atsiranda su kiekvienu papildomu priebalsiu (CCV, CVC ir pan.). Kalbų įsisavinimo tyrimai rodo, kad vaikai pirmiau pradeda tarti tas priebalsių samplaikas, kurios dažniausiai pasitaiko aplinkoje girdimos kalbos žodžiuose (Dressler, Dziubalska-Kołodczyk 2006; Dziubalska-Kołodczyk 2015).

Mažiems vaikams sunku ištarti kai kuriuos specifinius kalbos garsų junginius, todėl dažniausiai juos paprastina ir ištaria taip, kaip jiems lengviau ir patogiau. Pavyzdžiui, sudėtingų ar neįprastų garsų ir jų junginių tarimą pakeičia lengvesnės arba labiau įprastos artikuliacijos garsais, dažnai praleidžia sudėtingos artikuliacijos garsus ir pan. Šie fonologiniai procesai, dažnai dar vadinami *klaidomis*, yra natūralus kiekvienos kalbos įsisavinimo kelias.

Šio straipsniu siekiama aptarti ikimokyklinio amžiaus (ketverių metų), priešmokyklinio amžiaus (šešerių metų) ir jaunesnio mokyklinio amžiaus (aštuonerių metų) vaikų taikomas žodžių tarimo paprastinimo strategijas.

Straipsnio antrojoje dalyje trumpai pristatomi duomenų rinkimui ir duomenų analizei taikyti metodai. Trečiojoje ir ketvirtojoje dalyse aptariamos pagrindinės garsų ir jų junginių įsisavinimo tendencijos bei pristatomos universalios žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Penktojoje šio straipsnio dalyje aprašomi susisteminti tyrimo duomenys – lietuvių vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Kiekviena strategija aptariama atskirai: analizuojama, kokius garsus ir jų junginius sudėtinga ištarti skirtingo amžiaus vaikams ir kaip vaikai „lengvina“ jų tarimą. Šeštojoje dalyje pristatomos apibendrinamosios išvados ir koncentruotai pateikiamos pagrindinės ketverių, šešerių ir aštuonerių metų vaikų garsų ir jų junginių tarimo ypatybės, remiantis gautais *išgalvotų žodžių pakartojimo testo* duomenimis.

¹ CV žymi priebalsį-balsį; CCV – priebalsį-priebalsį-balsį.

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

Gauti tyrimo rezultatai turi pritaikomąją vertę logopedų, spec. pedagogų ir kitų specialistų, dirbančių su vaikais, veikloje; taip pat tyrimo rezultatai gali būti naudingi ir ketverių–aštuonerių metų vaikų tėveliams.

2. Tyrimo empirinė medžiaga ir metodika

Tiriamosios medžiagos imtis sudaryta iš 288 vaikų iš skirtingų Kauno apskrities darželių ir mokyklų testo duomenų. Tiriamieji suskirstyti į tris amžiaus grupes: 4;00–4;11² amžiaus, kurią sudaro 96 vaikai, 6;00–6;11 amžiaus grupės, kurią sudaro 95 vaikai ir 8;00–8;11 amžiaus, kurią sudaro 97 vaikai.

Metodologija. Tyrimo duomenys rinkti pasitelkus *išgalvotų žodžių pakartojimo testą*. Išgalvoti žodžiai (žr. 1 lentelę), suskirstyti į tris grupes: 8 žodžiai, sudaryti iš dviejų skiemenų (4–6 garsai), 8 žodžiai, sudaryti iš trijų skiemenų (6–7 garsai), 8 žodžiai, sudaryti iš keturių skiemenų (6–9 garsai). Lietuviški išgalvoti žodžiai rengti atsižvelgiant į lietuvių kalbai būdingus garsus ir žodžių sandarą bei skiemenavimo ypatybes (remiantis Kazlauskienės (2007, 2010), Kazlauskienės ir Raškinio (2008a, 2008b), Raškinio ir Kazlauskienės (2009) tyrimais) (daugiau apie lietuvišką *išgalvotų žodžių pakartojimo testą* žr. Krivickaitė, Dabašinskienė 2013; Krivickaitė 2014a; Krivickaitė 2014b).

1 lentelė. Lietuviški išgalvoti žodžiai

2 skiemenys	3 skiemenys	4 skiemenys
Ke.mu	Ge.lo.ša	Su.le.ri.tė
Do.ja	Ši.ru.ta	Ža.de.vi.na
Ski.mo	Šku.li.nė	Sna.li.di.na
Šve.la	Ple.mu.ta	Spi.ra.tu.ša
Ga.prė	Ma.spu.lė	Ni.spa.ri.ma
Gi.tva	La.smu.vi	Ma.gvu.no.lė
Smin.to	Spa.de.ki	Sta.li.go.sa
Kle.sta	Pa.sva.pi	Go.sa.klu.ni

Pastaba: taškais atskirti skiemenys

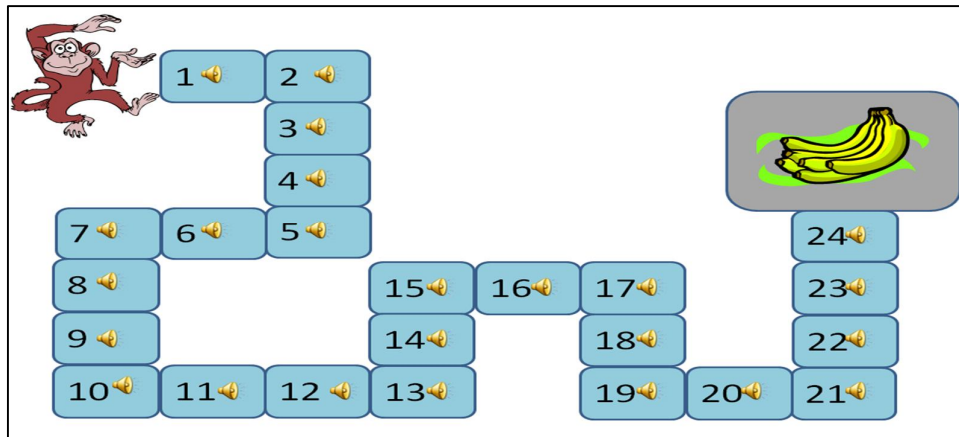
Vaikų gebėjimas pakartoti pirmą kartą išgirstą ir neturintį jokios reikšmės žodį dažnai tapatinamas su kalbos įsisavinimo procesu. Išgalvotų žodžių kartojimas prasideda nuo kūdikystės, kai vaikai tik pradeda mokytis pirmųjų žodžių: jau pirmaisiais metais kūdikiai spontaniškai mėgina kartoti aplinkoje girdimus garsus, nuo antrųjų – garsų samplaikas, lengvesnės struktūros žodžius. Taigi kiekvienas žodis, kurį vaikas kadaise išgirdo pirmą kartą, jam skambėjo naujai, neįprastai – taip pat,

² Amžius žymimas taip: 4;11 – ketveri metai ir vienuolika mėnesių.

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

kaip ir žodžiai, kuriuos prašoma pakartoti atliekant išgalvotų žodžių kartojimo testą. Vaiko gebėjimas ankstyvame amžiuje pakartoti naują, pirmą kartą išgirstą daugiaskiemenį žodį rodo jo pasirengimą išmokti naujų žodžių ir plėtoti žodyną (Gathercole, Baddeley 1989; Gathercole 2006a, b).

Išgalvotų žodžių pakartojimo testą vaikų kalbos tyrėjai taiko įvairiems raidos dėsningumams tirti. Jei tiriamas kalbos garsų junginių įsisavinimas, svarbu, kad priebalsių samplaikos išgalvotuose žodžiuose būtų tokios, kaip ir tikruose konkrečios kalbos žodžiuose (Vance et al. 2005: 33), pavyzdžiui, lietuviškame išgalvotame žodyje *gitva* priebalsių samplaika *tv* sutampa su žodžiu *gatvė* ir pan.

1 pav. Išgalvotų žodžių pakartojimo testo vaizdinė priemonė. Vaizdinės priemonės dizainas pritaikytas pagal Kunnari, Tolonen, Chiat (2011)

Testas vaikams pateiktas žaidimo forma *Ms PowerPoint* programa (žr.1 paveikslą). Pirmiausia tyrėjas supažindina vaiką su pagrindiniu žaidimo veikėju – beždžionėle, kuri norėdama gauti bananų turi atlikti užduotis. Vaikui pasiūloma padėti beždžionėlei įveikti užduotis. Kiekviename žingsnyje vaikas išgirsta įrašytą išgalvotą žodį, kurį turi pakartoti. Visas pokalbis įrašomas diktofonu – taip vaiko akivaizdoje nėra fiksuojami netikslūs atsakymai. Vaikams ši užduotis patinka, nes yra žaisminga, linksma ir trumpa (trunka tik 3–4 min.).

Duomenų apdorojimas vyko keliais etapais. Pirmiausia surinkti vaikų testo atsakymai buvo sutranskribuoti ir suskirstyti į tris amžiaus grupes: ketverių, šešerių ir aštuonerių metų. Tuomet atrinkti tik netikslūs atsakymai, kurie grupuoti pagal žodžių tarimo paprastinimo strategijas (žr. 4 skyrių). Norėtusi paminėti, kad rašant šį darbą apsiribota tik kokybine sukauptų duomenų analize.

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

Atsakymų, surinktų iš 288 vaikų, grupavimas pagal žodžių tarimo strategijas – daug laiko reikalaujantis procesas. Dalį atsakymų galima lengvai priskirti vienai ar kitai strategijai, pavyzdžiui, *švelna* (= *švela*) – garso pridėjimas, *gosaklumi* (= *gosakluni*) – vieno garso pakeitimas kitu garsu, *kimo* (= *skimo*) – garso praleidimas. Kita dalis duomenų – kai vaikas, kartodamas išgalvotą žodį, pritaikė kelias žodžio tarimo paprastinimo strategijas, pavyzdžiui: *pasteki* (= *spadeki*) – garso pakeitimas kitu garsu ir garso perkėlimas į kitą skiemenį, *osmugi* (= *lasnuvi*) – garso pakeitimas kitu garsu ir garso praleidimas, *pasvalti* (= *pasvapi*) – garso pakeitimas kitu garsu bei garso pridėjimas ir pan. Nedidelė dalis netiksliai išstartų išgalvotų žodžių neanalizuoti, juos tardami vaikai visiškai pakeitė, pavyzdžiui: *pasabiti* (= *pasvapi*), *kelesosa* (= *staligosa*), *palagusi* (= *staligosa*) ir pan.

3. Pagrindinės garsų junginių įsisavinimo tendencijos

Kalbos raida prasideda nuo pirmojo riksmo, kai vaikas pradeda reaguoti į neigiamus išorinius ir vidinius dirgiklius. Pamažu verksmas keičiasi, įgauna įvairių intonacijų. Ši, vadinamąjį ikikalbinį etapą, apie 2–4 mėn. keičia vogravimas, kai tariami pavieniai balsiai. Šiek tiek vėliau, apie 4–6 mėn. peraugama į čiaušškėjimo / gugavimo laikotarpį, kada vaikai pradeda mokytis jungti atskirus garsus į junginius (Kuhl 2004: 832; Brooks, Kempe 2014: 454). Čiaušškėjimo periodas svarbus kalbos raidai, šiuo metu lavinami kalbos padargai, gebėjimas skirti kalbos garsus iš klausos, ugdomas dėmesys kalbai ir poreikis tarti garsus, vėliau ir žodžius. Vaiko gebėjimas pakartoti rodo, kad pradeda vystytis kalbos supratimas. Mėgdžiojant reikia tiksliai pakartoti išgirstą garsą, o tai padaryti nėra lengva, reikalingi kognityviniai-lingvistiniai gebėjimai: garsų suvokimas, fonologinė atmintis, artikuliaciniai gebėjimai ir kt. Negebėdamas tiksliai pamėgdžioti vaikas gali laiku neišmokti kalbėti.

Čiaušškėjimo laikotarpiu praddami tarti pirmieji CV (balsis–priebalsis) struktūros skiemenys, kai pavienius garsus jungia į junginius, pavyzdžiui, *ma*, *ba*, *be*, *te*. Šios samplaikos pakartotos keletą kartų primena suaugusiųjų kalbos žodžius, pavyzdžiui, *mama*, *tete*, *baba*, *bamido*. Vadinami pirmieji žodžiai čiaušškėjimo metu skirstomi į dvi grupes: 1) kartotinius (angl. *reduplicated babble*), kai kartojamas tas pats CV (priebalsis-balsis) skienuo (*bababababa*, *mamamama*); 2) nekartotinius (angl. *non-reduplicated babble*), kai tariami skirtingi CV skiemenys (*bamido*) (Harley 2010: 123).

Didžioji dalis (apie 90 proc.) vaikų išstartų pirmųjų žodžių yra CV-CV struktūros, kuriuos dažniausiai sudaro sprogstamieji *b*, *d* (*baba*, *di*) arba sklandusis *m* (*mama*) priebalsiai. Tai pavirtina

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

ir lietuvių (Garšvienė, Ivoškuvienė 1993), ispanų (Goldstein, Cintron 2001), olandų (Levelt, van de Vijver 2004) ir kitų kalbų tyrimai. Ilgalaikis tyrimas, atliktas su olandų vaikais (1;00–1;11), atskleidė, kad pirmaisiais tyrimo mėnesiais vaikai bet kokią žodį tarė tik CV struktūros, pavyzdžiui, *poes* [pus] (liet. *katė*) ištarė [pu], *klaar* [klar] (liet. *užbaigta*) ištarė [ka] (1;5 amžiaus), šiek tiek vėliau (apie 1;7–1;10 amžių), pradėjo tarti CVC struktūros skiemenis: *poes* [pus] ištariama [pus] (liet. *katė*), *dicht* [dixt] ištariama [dis] (liet. *uždaryta*) (Levelt et al. 2000: 240–247).

Priebalsių samplaikos (CCV, CVCC, VCC, CCVC ir kt. struktūros skiemenys) vaikų kalboje pasirodo apie antrus metus. Gebėjimas ištarti priebalsių samplaiką siejamas su artikuliacinio aparato subrendimu ir išsivystymu (McLeod et al. 2001: 100). Vieną atskirą garsą ištarti lengviau nei žodyje, todėl pavieniai garsai dažniausiai vaikų ištarti tiksliai, tačiau žodžiuose tie patys garsai gali būti keisti kitais arba neištarti. Pavyzdžiui, anglakalbiai trejų metų vaikai ištaria *see*, *no*, o priebalsių samplaikos žodyje *snow* ištarti negeba (Menn, Stoel-Gammon 2001: 104). Lenkų ir lietuvių kalbos tyrimai rodo panašius rezultatus: samplaikų *st*, *sm*, *sx*, *sw*, *sk*, *sp* trejų metų amžiaus lenkų vaikai tiksliai neištarė, nors kiekvieną priebalsį atskirai ištarė tiksliai (Marecka, Dziubalska-Kołączyk 2014); lietuviai priešmokyklinio amžiaus vaikai pavienį priebalsį *l* jau dažniausiai ištaria taisyklingai, tačiau priebalsių samplaikoje neištaria, keičia *v*, pavyzdžiui, vietoje *tiltas* pasako *tivtas* (Garšvienė, Juškienė 2008: 80).

Pastebėtos tokios priebalsių samplaikų įsisavinimo tendencijos: pirma, priebalsių samplaikos netariamos, t. y. CCV struktūra keičiama į CV struktūrą, šiuo laikotarpiu taip pat būdinga balsį įterpti į priebalsių samplaiką (vietoje CCV ištariama CVCV) arba vietoje priebalsių samplaikos ištarti vieną priebalsį, pavyzdžiui, vietoje *swing* ištariama [fiŋ] (Dziubalska-Kołączyk, Zydorowicz 2014: 132; Dziubalska-Kołączyk 2014: 8). Vėliau samplaikos pradėdamos tarti iš pradžių pakeičiant vieną iš samplaikos dėmenų lengvesnės artikuliacijos garsu, kol galiausiai samplaika ištariama tiksliai (McLeod et al. 2001: 102).

Vienas priebalsių samplaikas lengviau įsisavinti, kitas – sunkiau. Anglų k. tyrimai rodo, kad samplaikos, sudarytos iš bent vieno sprogstamojo priebalsio, įsisavinamos anksčiau nei turinčios pučiamuosius priebalsius. Nustatyta, kad anksčiausiai įsisavinamos *sprogstamasis+sklandusis* priebalsių samplaikos, pavyzdžiui, *pl*. Sunkiausia įsisavinti *pučiamasis+sklandusis* priebalsių samplaikas, pavyzdžiui, *sl* (McLeod et al. 2001: 104–107). Lietuvių kalbos ilgalaikio tyrimo duomenys rodo, kad anksčiausiai tiksliai pradėdamos tarti *sklandusis+sprogstamasis* priebalsis

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

samplaikos *mb, mp, mk*, pavyzdžiui: *kambajj* [= kambarj], *kampq, išimk*; sunkiau ištarti *sprogstamasis+sklandusis* priebalsis samplaikas, pavyzdžiui: *kl, km, kn*, taip pat *sprogstamasis+pučiamasis* priebalsis *ks, kš, ps* (Kamandulytė 2006: 86).

Samplaikos įsisavinimui dažnai įtakos turi jos vieta žodyje. Lenkakalbiai 1;5–1;9 amžiaus vaikai žodžio pradžioje esančias priebalsių samplaikas paprastina kur kas dažniau nei viduryje. Nustatyta, kad iš žodžio pradžioje ištartų 309 samplaikų, 277 ištartos netiksliai, o žodžio viduryje iš 270 samplaikų, tik 73 samplaikos ištartos netiksliai (Szreder 2013: 347–349). Rusakalbių vaikų (4;00–8;8 amžiaus) eksperimentinis tyrimas parodė priešingus rezultatus – vaikai reikšmingai tiksliau pakartojo skiemenis, kurie samplaiką turi pradžioje, o ne pabaigoje: CCV skiemuo reikšmingai tiksliau pakartotas nei VCC, CCVC tiksliau nei CVCC (Kavitskaya et al. 2011: 993). Lietuvių kalbos tyrimai parodė, kad tam tikras priebalsių samplaikas vaikai anksčiau įsisavina žodžio pradžioje nei viduryje. Pavyzdžiui, samplaika *sk* žodžio pradžioje netaisyklingai tarta iki 2;3 amžiaus, o viduryje – iki 2;6 amžiaus (Kamandulytė 2006: 85–88). Kiti mokslininkai teigia, kad priebalsių junginiai žodžių viduryje išmokstami tarti anksčiau negu žodžio viduryje, nes žodžio viduryje esančio junginio priebalsiai gali pasiskirstyti į du skiemenis, o žodžio pradžioje junginys visas būna tame pačiame skiemenyje (Garšvienė, Ivoškuvienė 1993: 29).

Lyginamieji kalbų tyrimai rodo, kad priebalsių samplaikų įsisavinimas atspindi kiekvienos kalbos fonotaktikos taisykles – vaikai greičiau įsisavina tai, kas būdinga aplinkos kalbai, nes dažnos struktūros vaikams yra geriau žinomos, jas tenka dažniau praktikuotis tarti ir todėl jos tiksliai ištariamos anksčiau nei tos struktūros, kurios kalboje pasitaiko rečiau (Marecka, Dziubalska-Kołączyk 2014: 45).

Kalbos įsisavinimas – ilgas kelias. Iki tol, kol kūdikiai pradeda suvokti, pastebėti išskirti žodžius aplinkinių kalboje, turi nueiti ilgą ir sudėtingą kalbos pažinimo kelią – apdoroti didelį fonologinės informacijos kiekį, pastebėti dėsningumus, susisteminti ir įsiminti gimtosios kalbos fonologijos, prozodijos ir fonotaktikos taisykles. Visas šis procesas pradeda formuotis apie antrąjį pirmųjų vaiko gyvenimo metų pusmetį.

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

4. Universalios žodžių tarimo paprastinimo strategijos

Lyginamieji kalbų tyrimai leido nustatyti tokias universalias (visoms kalboms būdingas) žodžių tarimo paprastinimo strategijas: 1) vienu garsų keitimas kitais garsais; 2) pavienių garsų arba skiemens praleidimas; 3) garso įterpimas (epentezė); 4) garsų sukeitimas vietomis (metatezė); 5) tolimoji asimiliacija; 6) garso iš vieno žodžio skiemens perkėlimas į kitą skiemenį (McLeod et al. 2001; Velleman, Vihman 2007; Harley 2010; Zanobini et al. 2012). Žodžių tarimo paprastinimo strategijas vaikai taiko kai tik praddami tarti šiek tiek sudėtingesnės struktūros žodžiai ir šios strategijos gali būti taikomos net ir mokykliniame amžiuje.

Tik pradėję tarti šiek tiek sudėtingesnės struktūros žodžius vaikai dažnai sunkesnės artikuliacijos garsus keičia jiems lengvesnės artikuliacijos arba labiau įprastais garsais. Pavyzdžiui, *r* priebalsio artikuliacija sudėtinga, todėl vietoje *erelis* ištars *elelis*, vietoje *šarka* pasakys *šajka* ir pan. Dažniausiai keičiama panašios artikuliacijos priebalsiais, pavyzdžiui, sprogstamieji keisti kitais sprogstamaisiais: priebalsis *k* keičiamas *t*, *d* keičiamas *g* priebalsiu, *p* keičiamas *t* priebalsiu, sklandieji keičiami kitais sklandžiaisiais, pavyzdžiui, *r* dažniausiai keičiamas *l* arba *v* priebalsiais (Goldstein, Cintron, 2001: 353; Lleo, Prinz 1996: 40; Zanobini et al. 2012: 17). Pradedantiems kalbėtojams sunku ištarti *f*, *z*, *s*, *v* priebalsius, ypač, jei jie yra žodžio pradžioje. Juos vaikai keičia artimos artikuliacijos sprogstamaisiais garsais: lūpinis dantinis *f* keičiamas abilūpiu *p*, liežuvio priešakinis dantinis *s* keičiamas kitu liežuvio priešakiniu dantiniu *t*, lūpinis dantinis *v* keičiamas abilūpiu *b* priebalsiu. Sprogstamieji paprastai įsisavinami anksčiau nei sklandūs *v* ar pučiamasis *s* priebalsiai (Brooks, Kempe 2014: 457–460; Small 1999: 208). Kitų mokslininkų atliktas lietuvių vaikų eksperimentinis kalbos tyrimas parodė, kad keturmečiams būdingas alveolinių priebalsių keitimas dantiniais: *sakutė* (= *šakutė*), *laiskas* (= *laiškas*), *cesnakas* (= *česnakas*), *ziedas* (= *žiedas*), *siaupas* (= *čiaupas*). Priebalsis *r* keistas *l*, *j* priebalsiais: *laketa*, *jaketa* (= *raketa*), *zijafa* (= *žirafa*), *volas*, *vojas* (= *voras*), *sklybelė* (= *skrybėlė*), *tvoja* (= *tvora*), *dliežas* (= *driežas*), *zeblas* (= *zebras*). Net ir šešimečiams-septynmečiams dar sunku žodžiuose tiksliai ištarti visus garsus, todėl vaikai juos keičia, pavyzdžiui: *atilat* (= *asilas*), *vopė* (= *ropė*), *priūklas* (= *pjūklas*) (Garšvienė, Juškienė 2008).

Vaikai dažnai praleidžia vieną iš priebalsių samplaikos dėmenų (McLeod et al. 2001: 102). Pavyzdžiui, ispanakaliai vieną dėmenį praleidžia 93 proc. samplaikų: dažniausiai praleidžiami *r* ir *l* priebalsiai, rečiau – sprogstamieji priebalsiai (Goldstein, Cintron 2001: 350–351). Lietuvių vaikų kalbos tyrimas parodė, kad vieną iš priebalsių samplaikos dėmenų vaikai praleidžia tiek žodžio

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

pradžioje, pavyzdžiui, *svogūnas* ištartas *sogūnas*, tiek žodžio viduryje, pavyzdžiui, *balandis* ištartas *baladis*, *česnakas* ištartas *senakas*, žodis *sviestas* ištartas *siestas*. Matyti, kad vaikai linkę tarti CV struktūros skiemenis (Garšvienė, Juškienė 2008: 80).

Nustatytos tam tikros priebalsių samplaikų praleidimo tendencijos. Vaikai dažnai praleidžia pirmąjį samplaikos dėmenį, jei tai sprogstamasis arba pučiamasis priebalsis; antrasis samplaikos dėmuo praleidžiamas, jei tai sklandusis priebalsis; jei abu samplaikos dėmenys yra sprogstamieji, pučiamieji arba sklandieji, tada vaikai dažniau praleidžia pirmąjį dėmenį (Locke 1983, cituojama iš McLeod et al. 2001: 103).

Priebalsio praleidimas būdingas ir CV struktūros skiemenyse. Lietuvių vaikų kalbos tyrimas atskleidė, kad garsai ne priebalsių samplaikose dažniausiai praleidžiami žodžio pabaigoje, t. y. vaikai linkę tarti atvirosius skiemenis, pavyzdžiui, *erelis* ištartas *ereli* (Garšvienė, Juškienė 2008: 80). Vieno suomių vaiko kalbos tyrimas atskleidė, kad priebalsiai netariami žodžio pradžioje, pavyzdžiui, vietoje [meni] ištare [en:i] (liet. *ėjo*), vietoje [hat:u] ištare [at:u] (liet. *skrybėlė*). Matyti, kad vaikas linkęs tarti ne CVCV, o VCV skiemens žodžius (Savinainen-Makkonen 2007).

Kalbant apie garso ar skiemens praleidimą, dažnai minima kirčio įtaka. Nustatyta, kad dažniausiai praleidžiamas skiemu, kuris eina prieš kirčiuotą skiemenį, pavyzdžiui, *telephone* ištaria [tefon], *banana* ištaria [nana] (Small 1999: 206). Nustatyta ir žodžio ilgio įtaka – kuo ilgesnis žodis, tuo dažniau skiemu praleidžiamas (Chiat, Roy 2007: 434).

Dar viena priebalsių samplaikos tarimo paprastinimo strategija – tarp priebalsių įterpti balsį (epentezė). Pavyzdžiui, anglakalbiai vaikai žodyje *plate* [pleit] (liet. *lėkštė*) įterpia balsį ir ištaria [paleit]. Papildomo garso įterpimas žodyje būdingas 2–3 metų vaikams, tačiau dar pasitaiko vyresniame amžiuje (McLeod et al. 2001:102–103). Lietuvių vaikų kalbos tyrimai rodo, kad vaikai taip pat įterpia garsą, tačiau dažniausiai tai yra ne balsis, o priebalsis, pavyzdžiui, žodį *dzidorius* ištare *dzidrorius* arba *herbas* ištare *serbkas*, *gatvė* ištare *gvatvė* (Garšvienė, Juškienė 2008; Krivickaitė, Dabašinskienė 2013). Iš pavyzdžių matyti, kad lietuviai vaikai priebalsį prideda prie priebalsio arba priebalsių samplaikos, todėl žodžio tarimas tampa dar sudėtingesnis.

Metatezė vyksta, kai garsai sukeičiami vietomis, pavyzdžiui, anglų k. žodis *desk* ištariamasis [deks], *ask* ištariamasis [aks], *kite* [kait] ištartas [taik] (McLeod et al. 2001:103; Velleman, Vihman 2007:

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

33). Lietuvių kalbos tyrimai parodė, kad vaikai garsus vietomis dažniausiai sukeičiami ilguose žodžiuose (trijų–keturių skiemenų), pavyzdžiui: *motociklas* ištartas *mocotiklas*, *begemotas* ištarta *gebemotas* (Garšvienė, Juškienė 2008: 80).

Dar vienas fonologinis procesas, būdingas mokantis žodžių tarimo, – tolimoji asimiliacija. Trumpuose, t. y. vienskiemeniuose žodžiuose, dažniausiai priebalsiai suderinami pagal artikuliacijos vietą. Pavyzdžiui, anglakalbiai vaikai vietoj *dog* gali ištarti [gog] arba [dod] (Brooks, Kempe 2014: 457). Ilgesniuose žodžiuose dažniausiai asimiliuojami gretimuose skiemenyse esantys priebalsiai, pavyzdžiui, žodyje *skanumėlis* abilūpį *m* asimiliavo liežuvio priešakinis alveolinis *l* priebalsis ir vaikas ištare *skanulėlis* (Krivickaitė, Dabašinskienė 2013). Mažų vaikų kalboje ypač dažnai asimiliuojami tie garsai, kuriuos jiems sunku ištarti: *l*, *r*, *v*, *h* priebalsiai.

Rečiau pastebimas garso iš vieno žodžio skiemens perkėlimas į kitą skiemenį. Angliakalbiai vaikai sklاندžiuosius *l* ir *r* priebalsius iš žodžio vidurio linkę perkelti į pradžia: [trepafe] [= teprafe], [fleklete] [= feklete] (Marshall, van der Lely 2009: 49), rasta pavyzdžių, kai priebalsis nukeliamas į žodžio galą: vietoje *snake* [sneik] ištaria [neks] (Velleman, Vihman 2007).

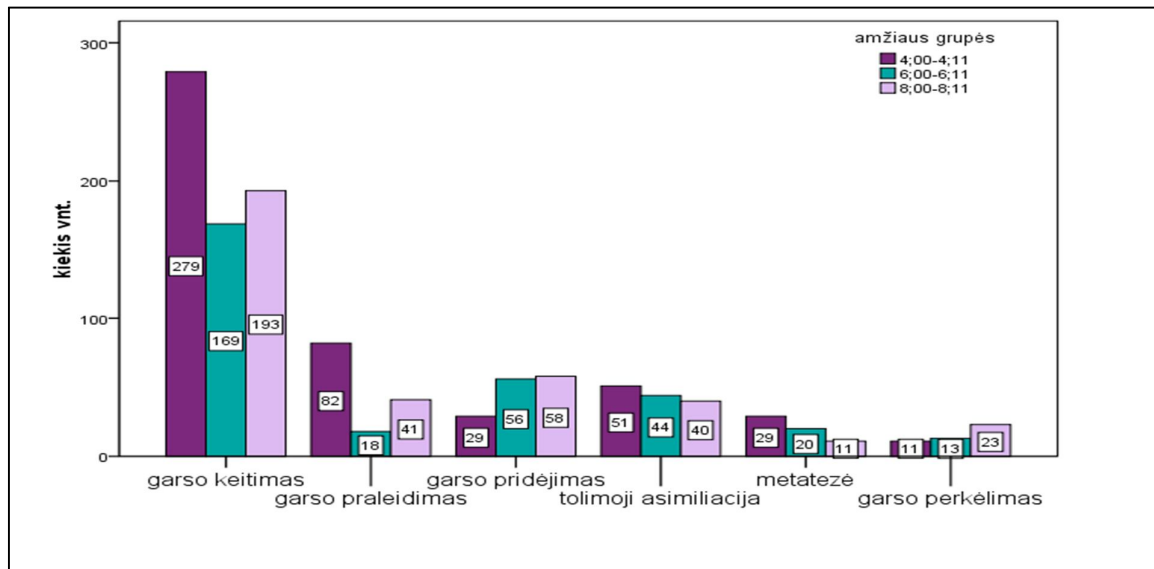
Ne visada lengva tiksliai nustatyti, koks procesas tariant žodį įvyko. Pavyzdžiui, tolimoji asimiliacija ar priebalsio pakeitimas. Jei vietoje *katė* vaikas ištare *tatė*, gali būti tolimoji regresinė asimiliacija (antrame skiemenyje esantis *t* asimiliavo pirmajame skiemenyje esantį priebalsį *k*), kita vertus, vaikams būdinga tarti priekinės eilės priebalsius, todėl gali būti, kad priebalsis *k* (liežuvio užpakalinis gomurio užpakalinis) pakeistas liežuvio priešakiniu dantiniu *t* priebalsiu. Norint išsiaiškinti netikslaus žodžio ištartimo priežastis, siūloma išanalizuoti daugiau to paties vaiko netiksliai ištartų žodžių, kad būtų galima pastebėti, kokie fonologiniai procesai jo kalbai būdingi (Small 1999: 213–214).

5. Lietuvių vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinio tyrimo rezultatai

Atlikus lietuvių kalbos *išgalvotų žodžių pakartojimo testą*, išryškėjo panašios žodžių tarimo paprastinimo strategijos, minimos užsienio ir kitų lietuvių kalbos raidos tyrėjų darbuose (žr. Garšvienė, Ivoškuvienė 1993; Garšvienė, Juškienė 2008; Small 1999; Velleman, Vihman 2007; McLeod et al. 2001; Dodd et al. 2003 ir kt.).

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

Nors straipsnio pradžioje minėta, kad sisteminant surinktus duomenis orientuotasi tik į kokybinę duomenų analizę, t. y. analizuota, kaip vaikai paprastina žodžių tarimą, tačiau norėta bent šiek tiek apžvelgti, kaip kiekybiškai pasiskirsto vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Šio tyrimo rezultatai rodo, kad visos žodžių tarimo paprastinimo strategijos dažnesnės jaunesnėse amžiaus grupėse (žr. 2 pav.). Aplinkoje girdimos kalbos poveikis auga turtėjant vaikų kalbos žodynui, ilgainiui vaikai geba ištarti vis sudėtingesnius ir retesnius garsus bei jų junginius ir rečiau paprastina net ir pirmą kartą išgirstų žodžių tarimą.

2 pav. Tyrimo dalyvių taikytos išgalvotų žodžių tarimo paprastinimo strategijos

Iš 2 paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad garso *keitimas* kitais garsais vyrauja visose trijose amžiaus grupėse: ketverių metų vaikų grupėje rasta daugiausia garso keitimo pavyzdžių; taip pat matyti, kad nors nežymiai, aštuonmečiai vaikai dažniau keitė vienus garsus kitais nei tai darė šešiamečiai vaikai.

Garso *praleidimo* pavyzdžių rasta nedaug, tačiau taikymo tendencijos išlieka panašios: dažniausiai garsą praleido keturmečiai, o rečiausiai – šešiamečiai. Garso *pridėjimo* ir garso *perkėlimo* strategijos dažniau taikytos vyresnėse – šešerių ir aštuonerių metų grupėse. *Tolimosios asimiliacijos* ir *metatezės* pavyzdžių vyresnėse amžiaus grupėse rasta vis mažiau (žr. 2 pav.).

2 lentelėje pateikiami ketverių, šešerių ir aštuonerių metų vaikų kiekvieno išgalvoto žodžio pakartojimo rezultatai. Iš pateiktų duomenų matyti, kad visų amžiaus grupių vaikams sudėtingiausia tiksliai pakartoti keturių skiemenų žodžius, turinčius priebalsių samplaiką.

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

2 lentelė. Tiriamųjų išgalvotų žodžių pakartojimo rezultatai

Išgalvotas žodis	4;00–4;11	6;00–6;11	8;00–8;11
Ke.mu	83 %	88 %	78 %
Do.ja	94 %	98 %	100 %
Ski.mo	83 %	93 %	94 %
Šve.la	71 %	86 %	86 %
Ga.prė	66 %	77 %	80 %
Gi.tva	82 %	96 %	98 %
Smin.to	91 %	96 %	97 %
Kle.sta	85 %	99 %	99 %
Ge.lo.ša	92 %	96 %	94 %
Ši.ru.ta	79 %	99 %	98 %
Šku.li.nė	76 %	86 %	87 %
Ple.mu.ta	74 %	90 %	72 %
Ma.spu.lė	39 %	58 %	42 %
La.smu.vi	39 %	64 %	64 %
Spa.de.ki	78 %	90 %	92 %
Pa.sva.pi	29 %	33 %	44 %
Su.le.ri.tė	25 %	54 %	86 %
Ža.de.vi.na	76 %	81 %	80 %
Sna.li.di.na	35 %	57 %	73 %
Spi.ra.tu.ša	59 %	87 %	95 %
Ni.spa.ri.ma	69 %	86 %	93 %
Ma.gvu.no.lė	24 %	34 %	40 %
Sta.li.go.sa	78 %	81 %	88 %
Go.sa.klu.ni	25 %	42 %	34 %

Išgalvotų žodžių pakartojimo rezultatai rodo, kad vaikams buvo sunku tiksliai ištarti ne tik ilgesnius žodžius, turinčius priebalsių samplaiką, pavyzdžiui, *gosakluni*, kuris keturmečių pakartotas tik 25 proc. tikslumu, šešiamečių – 42 proc. tikslumu, o aštuonmečių – 34 proc. tikslumu, bet ir trumpus – dviejų skiemenų žodžius, pavyzdžiui, *gaprė*, kuris keturmečių pakartotas tik 66 proc. tikslumu, šešiamečių – 77 proc. tikslumu, o aštuonmečių – 80 proc. tikslumu.

2 lentelėje pateikti duomenys taip pat leidžia pastebėti jau minėtą amžiaus įtaką – vyresni vaikai geba vis tiksliau pakartoti pirmą kartą išgirstą žodį. Toliau straipsnyje atskirai aptariamos vaikų taikytos žodžių tarimo paprastinimo strategijos.

5.1. Vienu garsų keitimas kitais garsais

Tyrimo dalyviai balsius keitė retai. Rasta pavyzdžių, kai balsis *e* keistas balsiu *a*, pavyzdžiui: *spadaki* (= *spadeki*), *žadavina* (= *žadevina*), *kamu* (= *kemu*), *sularitė* (= *suleritė*), ir atvirkščiai, *a*

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

keistas *e*, pavyzdžiui: *lesmuni* (= *lasmuvi*), *nisperima* (= *nisparima*). Keletą kartų balsis *a* keistas balsiu *o*, pavyzdžiui, *stoligosa* (= *staligosa*).

Šešiamečiai ir aštuonmečiai vaikai keletą kartų vietoje balsio *i* ištarė *e* balsį, pavyzdžiui: *nesparima* (= *nisparima*), *stalegosa* (= *staligosa*), *snalidena* (= *snalidina*) arba balsį *a*, pavyzdžiui, *spiratuša* (= *spiratuša*).

Pastebėta, kad tiriamieji vietoje vieno balsio linkę tarti dvibalsius, pavyzdžiui: *škuiline* (= *škulinė*), *geluoša* (= *geloša*), *šviela* (= *švela*), *spaudeki* (= *spadeki*). Dažniausia vietoje *u* ar *o* balsių ištartas dvibalsis *uo*, pavyzdžiui: *kemuo* (= *kemu*), *guosakluni* (= *gosakluni*), o vietoje *i* ar *e* balsių – dvibalsis *ie*, pavyzdžiui: *pliemuta* (= *plemuta*), *šviela* (= *švela*), *lasmuvie* (= *lasmuvi*). Kito lietuvių mokslininkų eksperimentinio tyrimo duomenys taip pat rodo, kad 6–7 m. amžiaus vaikai tardami lietuviškus žodžius įterpia papildomą balsį ir ištaria dvibalsį, pavyzdžiui, vietoje *ė* ištaria *ie*, vietoje balsio *o* ištariamasis *uo* (Garšvienė, Juškienė 2008).

Manyta, kad kirtis gali turėti įtakos netiksliam balsio ištarimui žodyje, t. y. kad vaikai balsius keitė nekirčiuotuose skiemenyse, o kirčiuotuose skiemenyse balsiai ištarti tiksliai. Tyrimo rezultatai neleido nei paneigti, nei patvirtinti šios prielaidos. Rasta pavyzdžių, kai balsiai keisti nekirčiuotuose skiemenyse, pavyzdžiui: *spadaki*, *spadiki* (= *spadeki*)³, *kamu* (= *kemu*), *sularitė* (= *suleritė*), *lesmuni* (= *lasmuvi*), *nisperima* (= *nisparima*), *stoligosa* (= *staligosa*). Taip pat rasta atvejų, kai balsis keistas kirčiuotame skiemenyje: *kemo* (= *kemu*), *spiratuša* (= *spiratuša*), *snalidena* (= *snalidina*), *škuilinė* (= *škulinė*), *žadavina* (= *žadevina*).

Priebalsių keitimo pavyzdžių rasta kur kas daugiau nei balsių. Tyrimas parodė, kad vaikai vienus priebalsius keitė į tą patį artikuliacinį oro skverbimosi požymį turintį kitą priebalsį: pučiamuosius keitė pučiamaisiais, sprogstamuosius keitė kitais sprogstamaisiais, o sklandžiuosius – sklandžiaisiais.

Keturmečiai, šešiamečiai ir aštuonmečiai vaikai priebalsį *s* dažnai keitė *š*, rečiau *š* keistas *s* priebalsiu. Kito tyrimo – tikrų lietuviškų žodžių pakartojimo – rezultatai rodo, kad tokio paties amžiaus vaikai vienodai dažnai tarpusavyje keitė *s* ir *š* priebalsius: *sakutė* (= *šakutė*), *šaulė* (= *saulė*) (Garšvienė, Juškienė 2008: 80). Manoma, kad keturmečiai ir vyresni vaikai neskiria *s* ir *š*

³ Kirčiuotas skiemuo pabrauktas, pakeistas balsis – paryškintas.

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

priebalsių tarties, juos painioja. Rasta pavyzdžių, kai tas pats vaikas vienuose žodžiuose priebalsį *s* ištarė tiksliai, pavyzdžiui, *dosakluni* (= *gosakluni*), o kituose žodžiuose *s* keitė *š* priebalsiu, pavyzdžiui: *staligoša* (= *staligosa*), *šuliritė* (= *suleritė*) ir atvirkščiai. Mokslinėje literatūroje teigiama, kad iki septynerių metų fiziologinis šveplavimas, kai painiojami panašios artikuliacijos garsai, yra normalus reiškinys. Šis tyrimas atskleidė, kad šveplavimas vis dar gali tęstis ir aštuonmečių (antros klasės mokinių) kalboje.

Pastebėta, kad kartodami išgalvotus žodžius vaikai pučiamuosius keitė tik kitais pučiamaisiais. Kitų lietuvių eksperimentinių tyrimų duomenys parodė, kad pučiamieji priebalsiai keisti ir sprogstamaisiais, pavyzdžiui: *asilat* (= *asilas*), *debrat* (= *zebras*), *ditipka* (= *disipka*) (Garšvienė, Juškienė 2008: 80; Ruzaitė, Dabašinskienė 2010: 290). Kitoms kalboms (anglų, ispanų) taip pat būdingas pučiamųjų priebalsių keitimas sprogstamaisiais: anglakalbiai vietoje *sun* ištaria [tun], *zipper* ištaria [dipo], *zoo* ištaria [du], vietoje *say* ištaria [tei] ir pan. (Small 1999: 201, 208; Goldstein, Cintron 2001: 354).

Lietuviškų išgalvotų žodžių pakartojimo tyrimas parodė, kad vaikams būdinga sprogstamuosius dusliuosius keisti sprogstamaisiais skardžiais priebalsiais, pavyzdžiui: *basvapi* (= *pasvapi*), *gemu* (= *kemu*), *blemuta* (= *plemuta*), *gidva* (= *gitva*). Panašaus skambesio priebalsius, kaip *g* ir *k* ar *t* ir *d*, vaikams gali būti sunkiau skirti iš klausos. Taip gali būti dėl nepakankamai gerai išsivysčiusios foneminės klausos. Girdimojo suvokimo trūkumai dažniausiai trikdo naujų žodžių ir reikšmių mokymąsi. Be to, tariant sprogstamuosius skardžiuosius ir dusliuosius priebalsius aktyviojo ir pasyviojo kalbos padargų vieta išlieka tokia pati: *p-b* yra abilūpiai, *t-d* – liežuvio priešakiniai dantiniai, *k-g* – liežuvio viduriniai gomurio viduriniai. Kitų kalbų įsisavinimo tyrimai, pavyzdžiui, anglų kalbos, rodo, kad taip pat būdingas dusliųjų priebalsių keitimas tokios pačios artikuliacijos vietos skardžiais priebalsiais, ypač žodžio pradžioje (Brooks, Kempe 2014: 457).

Tyrimo metu surinkti pavyzdžiai leidžia manyti, kad kai kurių skardžiųjų priebalsių ištarimą galėjo lemti šalia esantys garsai – sklandieji *r*, *l* priebalsiai, pavyzdžiui: *širuda* (= *širuta*), *suleridė* (= *suleritė*), *spiraduša* (= *spiratuša*), *blemuta* (= *plemuta*), ir / ar sprogstamieji skardieji, pavyzdžiui: *gabrė* (= *gaprė*), *gidva* (= *gitva*). Galima manyti, kad sklandieji ir sprogstamieji skardieji priebalsiai asimiliuoja šalia esančius dusliuosius priebalsius ir šie, kaip matyti iš pavyzdžių, ištariami skardžiai.

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

Rečiau sprogstamieji priebalsiai keisti skirtingos artikuliacijos vietos priebalsiais, pavyzdžiui: *snaligina* (= *snalidina*), *dosaklumi* (= *gosakluni*), *spadeti* (= *spadeki*), *beloša* (= *geloša*). Keisdami skirtingos artikuliacijos vietos priebalsius vaikai išlaiko priebalsių skardumą-duslumą: *g* keistas *d* arba *b* priebalsiais, *k* keistas *t* priebalsiu. Vaikai linkę tarti burnos priešakinėje dalyje artikuliuojamus priebalsius: gomuriniai (*g*, *k*) keisti dantiniiais (*t*, *d*) arba lūpiniais (*b*), nes jų artikuliacija lengvesnė. Priebalsių keitimas į dantinius būdingas ir kitų kalbų vaikams, pavyzdžiui, anglų: vietoje *go* ištaria [dou], vietoje *key* ištaria [ti] (Brooks, Kempe 2014: 457).

Sklandieji priebalsiai CV struktūros skiemenyse ir priebalsių samplaikose keisti kitais sklandžiaisiais priebalsiais. Visose amžiaus grupėse vyrauja *r*, *l* ir *v* priebalsių keitimas: *r* keistas *l* ir *j* priebalsiais, *l* keistas *j*, *r*, *v*, *p*, *k* priebalsiais, *v* keistas *m*, *n*, *r*, *l*, *t*, *p*, *d*, *g* priebalsiais. Retai keisti nosiniai priebalsiai: *m* keistas *n* ir atvirksčiai, pavyzdžiui: *gosaklumi* (= *gosakluni*), *naskulė* (= *maskulė*). Nosinius priebalsius įsisavinti lengviau nei kitus garsus dėl to, kad *m*, *n* tariami jau čiauškėjimo laikotarpiu, o ištarti *l*, *r* ir *v* priebalsius vaikams dažniausiai dar sunku trečiaisiais ir ketvirtaisiais metais (Menn, Stoel-Gammon 2001; Garšvienė, Ivoškuvienė 1993). Šio tyrimo duomenys rodo, kad sklandžiuosius *l*, *v* priebalsius pirmą kartą išgirstuose žodžiuose sunku tiksliai ištarti ir mokyklinio amžiaus vaikams (aštuonerių metų). Vaikai juos keičia ne tik kitais sklandžiaisiais garsais (priebalsis *l* keistas *j*, *r*, *v*, priebalsis *v* keistas *j*, *m*, *n*, *r*), bet ir sprogstamaisiais: *l* keistas dusliaisiais *k* ir *p* priebalsiais, o *v* – skardžiaisiais *d*, *b*, *g* priebalsiais.

Lūpinis dantinis *v* keistas panašios artikuliacijos sprogstamaisiais *b* (abilūpiu) ir *d* (liežuvio priešakiniu dantiniu) priebalsiais. Šio tyrimo duomenys rodo, kad sklandžiaisiais priebalsiais garsas *v* keistas ir žodžio pradžioje, ir pabaigoje: *žadolina* (= *žadevina*), *lasmuri* (= *lasmuvi*), o sprogstamaisiais – tik žodžio pabaigoje: *lasmudi*, *lasmugi*, *lasmubi* (= *lasmuvi*). Kito lietuvių eksperimentinio tyrimo – GAPS testo – duomenys parodė, kad 4;00–7;7 amžiaus vaikai priebalsį *v* sprogstamuojų keitė žodžio viduryje, pavyzdžiui, *tovisko* (= *tobisko*) (Ruzaitė, Dabašinskienė 2010: 290). Lyginant su kitų kalbų įsisavinimo ypatybėmis, rasta panašumų: anglakalbiams vaikams taip pat būdinga *v* keisti *b* priebalsiu, pavyzdžiui, *stove* [tovb] (Small 1999: 201).

Teigiama, kad iki trejų metų vaikai turėtų gebėti ištarti beveik visus gimtosios kalbos priebalsius ir balsius, nors dar gali būti sunku ištarti *l*, *r* ir *v*. Yra nustatyta, kad trimečiai ir vyresni vaikai skiria *r* priebalsį nuo *l* ar *v*, tačiau dar sunkiai pavyksta atrasti jo artikuliacijos vietą, todėl *r* ištaria neaiškiai ir suaugusiajam tai skamba panašiai į *w*. Teigiama, kad priebalsių *r* ir *l* įsisavinimo procesas vyksta

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

trejų ir septynerių metų laikotarpyje. Per šį tarpą *l* ir *r* priebalsių tarimo variantiškumas sumažėja ir tampa panašus į suaugusiųjų (Idemaru, Holt 2013: 4234–4236; Menn, Stoel-Gammon 2001: 104; Zanobini et al. 2012: 17–18). Šio tyrimo duomenys atskleidė, kad keturmečiai ir nedidelė dalis šešiamečių dar negeba tiksliai ištartti *r* priebalsio, tačiau aštuonmečiai jau taria tiksliai – nerasta *r* priebalsio pakeitimo atvejų. Sklandžiojo virpamojo priebalsio *r* artikuliacija yra sudėtinga: liežuvio galiukas virpėdamas turi priartėti prie alveolių, tuo pat metu liežuvio vidurinė dalis yra plokščia, įtempta ir virpa, todėl vietoje *r* vaikai ištaria kitus lengvesnės artikuliacijos sklandžiuosius priebalsius: *l*, *j* arba *v*. Tačiau negalima teigti, kad jaunesniojo amžiaus tyrimo dalyviai visai negeba ištartti *r* priebalsio žodyje. Rasta pavyzdžių, kada *l* ir *v* priebalsiai keisti *r* priebalsiu: *škurinė* (= *škulinė*), *švera* (= *švela*), *lasmuri* (= *lasmuvi*), *žaderina* (= *žadevina*), todėl galima manyti, kad vaikai dar neskiria sklandžiųjų priebalsių.

Jauniausieji tiriamieji (4;00–4;11 amžiaus) sklandžiuosius priebalsius keitė vienus kitais be sistemos, manoma, taip, kaip tuo metu patogia ir lengviau ištartti: *škujinė* (= *škulinė*), *lasmuni* (= *lasmuvi*), *žademina*, *žadelina* (= *žadevina*), *kelu* (= *kemu*), *naskulė* (= *maskulė*). Sklandieji priebalsiai laikomi balsingais, žodyje jie yra aiškiai girdimi, tačiau tariant gali būti painiojami dėl savo panašios artikuliacijos vietos. Surinkti išgalvotų žodžių pakartojimo duomenys rodo, kad vienuose žodžiuose tą patį priebalsį vaikas ištarė tiksliai, kitame – tą patį garsą keitė kitu priebalsiu. Vadinas, vaikai dar neskiria, neatpažįsta sklandžiųjų priebalsių.

Analizuojant **priebalsių samplaikose** vykstančius garsų keitimus be jau aptartų garsų keitimo strategijų, taip pat svarbus dažnumo aspektas, t. y. kaip dažnai viena ar kita priebalsių samplaika pasitaiko lietuvių tikruose žodžiuose. Pasak *natūralumo teorijos*, tai kas yra dažna konkrečios kalbos žodžiuose, tas įprasta tarti ir ištartti. Pavyzdžiui, dažnai *sp* keista *sk* samplaika: *maskule* (= *maspule*), *niskarima* (= *nisparima*). Samplaika *sk* yra dažnesnė lietuvių kalbos žodžiuose nei *sp* samplaika (žr. Kazlauskienė 2007: 38). Taip pat samplaikos *sp* ir *sv* dažnai keistos į *st*, pavyzdžiui: *stadeki* (= *spadeki*), *nistarima* (= *nisparima*), *mastule* (= *maspule*), *pastapi* (= *pasvapi*). Samplaika *st* kur kas dažniau pasitaiko lietuviškuose žodžiuose nei *sp* arba *sv* samplaikos (žr. Kazlauskienė 2007: 38–40).

5.2. Garsų praleidimas

Kartodami išgalvotus žodžius tiriamieji balsius praleido. 4;00–4;11 ir 8;00–8;11 amžiaus grupėse netartas balsis paskutiniame atvirajame skiemenyje, pavyzdžiui: *kem* (= *kemu*), *lasmuv* (= *lasmuvi*),

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

pasvat (= *pasvati*), *sulerit* (= *suleritė*), *nisparim* (= *nisparima*). 6;00–6;11 ir 8;00–8;11 amžiaus vaikai keletą kartų praleido balsį žodžio viduryje: *škulnė* (= *škulinė*) (šešiamečių pavyzdys) ir *pliemta* (= *plemuta*) (aštuonmečių pavyzdys).

CV struktūros skiemenyse taip pat praleisti priebalsiai, pavyzdžiui, žodžio pradžioje: *asmuve* (= *lasmuvi*), *asvapi*, *asvati* (= *pasvapi*), *emu* (= *kemu*). Manoma, kad vaikai galėjo neišgirsti žodžio pradžios ar / ir pabaigos.

Būdingiau priebalsį praleisti samplaikose, t. y. CCV struktūros skiemuo supaprastintas į CV struktūros skiemenį. Užsienio mokslininkai yra nustatę koreliaciją tarp priebalsių samplaikos paprastinimo strategijų ir vaikų amžiaus: jaunesni vaikai dažniau priebalsių samplaiką paprastina praleisdami vieną iš samplaikos dėmenų, o vyresni vaikai – vieną iš samplaikos dėmenų pakeisdami kitu garsu (McLeod et al. 2001: 102; Zanobini et al. 2012: 17). Šio tyrimo rezultatai rodo tokią pačią tendenciją (žr. 2 pav.), pavyzdžiui, žodyje *magvunolė* 4;00–4;11 amžiaus grupėse samplaikos *gv* vienas iš dėmenų praleistas kur kas dažniau nei 6;00–6;11 ir 8;00–8;11 amžiaus grupėse, tačiau vyresni vaikai kur kas dažniau vieną iš samplaikos dėmenų keitė nei jaunesni vaikai.

Šio tyrimo rezultatai taip pat patvirtino ir dar vieną užsienio mokslininkų pastebėtą garsų įsisavinimo tendenciją: vaikai dažniausiai praleidžia pirmąjį samplaikos dėmenį, jei tai yra pučiamasis arba sprogstamasis priebalsiai, taip pat praleidžia antrąjį samplaikos dėmenį, jei tai yra sklandusis priebalsis (Brooks, Kempe 2014: 456; Small 1999: 201). Lietuviai vaikai praleido pirmojo skiemens pirmąjį samplaikos dėmenį, dažniausiai tai pučiamasis *s* priebalsis, rečiau – sprogstamieji *p* ir *k* priebalsiai. Taip pat praleistas žodžio viduryje esančio skiemens antrasis dėmuo – *l* ir *v* priebalsiai.

Šis tyrimas taip pat patvirtino ir dar vieną užsienio mokslininkų pastebėtą garsų praleidimui būdingą tendenciją – balsingumo modelį, kai vaikai samplaikoje praleidžia tą priebalsį, kuris yra balsingesnis⁴. Pavyzdžiui: *kimo* (= *skimo*), *šela* (= *švela*), *kesta* (= *klesta*), *pasapi* (= *pasvapi*), *magunolė* (= *magvunolė*). Matyti, kad vaikai dažnai netaria balsingesnio samplaikos dėmens. Šį balsingumo modelį patvirtina ir kitų kalbų vaikų duomenys: lenkakalbiai jaunesnio amžiaus (2;1–

⁴ Balsingumo skalė (angl. *sonority hierarchy*): balsingiausiais laikomi balsiai, o mažiausiai balsingais – sprogstamieji priebalsiai. Balsingumo modelis remiasi tokia klasifikacija: mažiausiai balsingi yra sprogstamieji priebalsiai (*p, b, d, t, k, g*), toliau – afrikatos (*dz, dž, c, č*), pučiamieji priebalsiai (*s, š, h, f*), sklandieji nosiniai (*n, m*), kiti sklandieji priebalsiai (*l, r*), pusbalsiai (*v, j*) ir balsingiausi yra balsiai (*a, e, a, o, u, i*) (Pater, Barlow 2003: 488; Marecka, Dziubalska-Kończak 2014: 38).

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

3;2) ir vyresni (4;00–4;04 amžiaus) vaikai samplaikose sprogstamasis+sklandusis arba sklandusis+sprogstamasis netaria sklandžių priebalsių, pavyzdžiui: *gw* ištaria tik *g*, *nt* ir *tr* ištaria tik *t*, samplaikose *nd* ir *dr* ištaria tik *d* priebalsį, vietoje *pl* ištaria *p*, vietoje *kr* ištaria *k*, o vietoje samplaikų *lb* ir *mb* ištaria *b* ir pan. (Zydorowicz 2007: 35–40). Dvimečių anglakalbių vaikų kalboje taip pat vyrauja balsingesnio samplaikos dėmens praleidimas, pavyzdžiui, vietoje *please* [pliz] ištaria [piz] (liet. *prašyti*), vietoje *sleep* [slip] ir *sweep* [swip] ištaria [sip], vietoje *sky* [skai] ištaria [gai], vietoje *spoon* [spun] ištaria [bun] ir pan. (Pater, Barlow 2003: 488).

Skiemenį praleisti labiau linkę jauniausieji tyrimo dalyviai, vyrauja žodžio paskutiniojo skiemens praleidimas. Pastebėta, kad skiemens ištaramui įtakos turi du veiksniai – tiriamųjų amžius ir skiemens vieta žodyje. Vyresni vaikai rečiau praleido skiemenis. Pirmojo skiemens praleidimo pavyzdžių rasta tik 4;00–4;11 amžiaus grupėje, pavyzdžiui: *deki* (= *spadeki*), *smuvi* (= *lasmuvi*). Žodžio viduryje esančius skiemenis praleido 4;00–4;11 ir 6;00–6;11 amžiaus vaikai, pavyzdžiui: *suletė* (= *suleritė*), *snadina* (= *snalidina*), *magvulė* (= *magvunolė*), o paskutiniojo skiemens praleidimo pavyzdžių rasta visose amžiaus grupėse, pavyzdžiui: *lasmu* (= *lasmuvi*), *nispari* (= *nisparima*), *škuli* (= *škulinė*).

Rezultatas, kad vaikai praleidžia žodžio paskutinį skiemenį kiek netikėtai, nes kitų kalbų tyrimai rodo priešingus rezultatus. Pavyzdžiui, ilgalaikio anglų kalbos stebėjimo rezultatai atskleidė, kad tardami pirmuosius žodžius vaikai kur kas dažniau praleido skiemenis žodžio pradžioje (Echols, Newport 1992: 206). A. Slobinas (1973) taip pat teigė, kad morfologiškai turtingose kalbose žodžio pabaiga gali būti svarbesnė dėl gramatinės reikšmės. Pastebėta, kad kai kuriose kalbose, pavyzdžiui, rusų, ispanų, prancūzų ir kt. žodžio pabaiga dažnai tariama šiek tiek ilgiau. Manoma, kad taip vaikai pastebi ryškesnę žodžio galūnę (Slobin 1973: 189–190). Kita vertus, galima manyti, kad pirmą kartą išgirstą žodį, neturintį jokios reikšmės, vaikui gali būti sunku įsiminti ir tiksliai pakartoti, ypač, jei jis sudarytas iš daugiau nei vieno ar dviejų skiemenų.

Atkreiptas dėmesys į galimą kirčio įtaką skiemens praleidimui žodyje: surinkti pavyzdžiai rodo, kad vaikai, kartodami išgalvotus žodžius praleido skiemenį, einantį po kirčiuoto skiemens, pavyzdžiui: *lasmu* (= *lasmuvi*)⁵, *nispari* (= *nisparima*), *magvulė* (= *magvunolė*). Iš pavyzdžių matyti, kad dažnu atveju tai paskutinis žodžio skienuo. Rasta pavyzdžių, kada praleistas ir kirčiuotas skienuo,

⁵ Pavyzdžiuose pabrauktas skienuo – kirčiuotas, pajuodintas – praleistas skienuo.

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

pavyzdžiui: *deki* (= *spadeki*), *suletė* (= *suleritė*), *magvulė* (= *magvunolė*). Taip pat rasta keletas pavyzdžių, kada skiemenys praleisti prieš kirčiuotą skiemenį: *smuvi* (= *lasmuvi*), *stagosa* (= *staligosa*). Taigi, iš turimų duomenų negalima daryti išvados, ar kirčio vieta gali turėti įtakos skiemens praleidimui žodyje.

5.3. Garsų pridėjimas

Įvairių kalbų įsisavinimo tyrimai rodo, kad viena iš dažnesnių priebalsių samplaikos tarimo paprastinimo strategijų – balsio įterpimas į samplaiką (vietoje CCV ištariama CVCV) (Dziubalska-Kołaczyk 2014: 8; McLoed 2001: 102). Remiantis lietuvių kalbos tyrimais, negalima teigti, kad šią strategiją lietuvių vaikai taiko dažnai – ji viena iš retesnių (žr. 2 pav.). Įdomu, kad nei šio tyrimo duomenyse, nei remiantis kitų lietuvių kalbos tyrėjų atliktų testų rezultatais, nerasta pavyzdžių, kad vaikai įterptų balsį, rasta tik priebalsio įterpimo pavyzdžių: *glosakluni* (= *gosakluni*), *grapre* (= *gaprė*), *gasprė* (= *gaprė*), *skurlinė* (= *škulinė*).

Visos amžiaus grupės pridėjo sklandžiuosius priebalsius, šešiamečiai ir aštuonmečiai pridėjo dar sprogstamuosius, o aštuonmečiai – ir pučiamuosius priebalsius. Vyrauja liežuvio priešakinių dantinių priebalsių pridėjimas (*s*, *n*, *l*, *t*), mažiau pridėta kitokios artikuliacijos vietos priebalsių (*k*, *m*). Vaikai, pridėję papildomą priebalsį, ištare dažnai lietuvių kalbos žodžiuose pasitaikančias samplaikas. Pavyzdžiui, skiemenyse: *nt*, *nk*, *ng*, *st*, *št*, *šk*, *gr*, tarp skiemenų: *pt*, *rm*, *lv*, *ml*, *rv* (*skirmo*, *lasmulvi*, *sumleritė*) (Kazlauskienė 2007: 37–40).

Rasta keletas pavyzdžių, kai priebalsis pridėtas prie žodyje jau esančios samplaikos. Ištartos trinarės priebalsių samplaikos lietuviškuose žodžiuose pasitaiko dažnai, pavyzdžiui: *kst*, *spr*, *nkl*, *ngv* ar *mpr*⁶ samplaikos: *kleksta* (= *klesta*), *gasprė* (= *gaprė*), *gosankloni* (= *gosakluni*), *mangvunolė* (= *magvunolė*), *gamprė* (= *gaprė*) (žr. Kazlauskienė, Raškinis 2008b: 52).

5.4. Tolimoji asimiliacija

Tolimoji asimiliacija būdingesnė jaunesnio amžiaus vaikams, nes daugiausiai pavyzdžių rasta 4;00–4;11 amžiaus grupėje, vyresnių vaikų grupėse šis fonologinis procesas pasitaikė vis rečiau (žr. 2 pav.). Skirtingo amžiaus vaikų kalbinė patirtis yra skirtinga, vyresni vaikai išmoksta ir įpranta tarti

⁶ Pajuodintas prie samplaikos pridėtas priebalsis.

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

įvairesnius ir sudėtingesnius garsų junginius, žodžius. Tai, kas jaunesnio amžiaus vaikui sudėtinga ištartai, vyresniam padaryti pavyksta lengvai.

Visose amžiaus grupėse didžioji dalis priebalsių asimiliuota pagal artikuliacijos vietą, pavyzdžiui, lūpinis dantinis virsta abilūpiu ar atvirksčiai – *lasmumi* (= *lasmuvi*). Rasta asimiliacijos pagal stygų veiklą, kai tariant gretimus priebalsius suvienodėja balso stygų veikla, t. y. duslieji virsta skardžiaisiais, pavyzdžiui: *glosagluni* (= *gosakluni*), *gabrė* (= *gaprė*), *gidva* (= *gitva*).

Tyrimo rezultatai leido pastebėti 3 pagrindines tolimosios asimiliacijos tendencijas: 1. dažniausiai asimiliacija vyksta trijų ir keturių skiemenų išgalvotų žodžių CV struktūros skiemenyse; 2. dažniausiai priebalsiai vieni kitus veikia vieno skiemens atstumu; 3. asimiliacija būdingiausia tarp *v*, *l*, *n*, *m* sklandžiųjų priebalsių (ypač jaunesniame amžiuje).

5.5. Metatezė ir garso perkėlimas iš vieno skiemens į kitą skiemenį

Metatezė ir garso perkėlimas iš vieno skiemens į kitą skiemenį – rečiausiai vaikų taikytos žodžių tarimo paprastinimo strategijos (žr. 2 pav.).

Teigiama, kad metatezė (kai garsai žodyje sukeičiami vietomis) dažniausiai vyksta tarp fonemų, kurias vaikams sudėtinga įsisavinti (Velleman, Vihman 2007: 33). Tai patvirtina ir lietuviškų išgalvotų žodžių pakartojimo rezultatai – visi rasti pavyzdžiai yra vietomis sukeisti sklandieji priebalsiai, pavyzdžiui: *magnuvolė*, *magvulonė*, *maglunovė* (= *magvunolė*), *snalinida* (= *snalidina*), *suralitė* (= *suleritė*). Tyrimas taip pat parodė, kad garsų sukeitimas vietomis vyksta tik tarp priebalsių, balsių keitimo pavyzdžių nerasta.

Garso perkėlimas. Iš surinktų pavyzdžių pastebėta, kad tyrimo dalyviai taikė tą patį priebalsio vietos perkėlimo modelį: iš žodžio viduryje esančios priebalsių samplaikos vienas dėmuo (dažniausiai sklandusis priebalsis) perkeltas į žodžio pradžią ir taip sudaryta nauja priebalsių samplaika, pavyzdžiui: *grape* (= *gaprė*), *glosakuni* (= *gosakluni*), *gvita* (= *gitva*). Pastebėta, kad vaikai, perkėlę priebalsį į kitą skiemenį, išlaiko to paties tipo priebalsių samplaiką: *pr->gr* (*grape* (= *gaprė*)), *tv->gv* (*gvita* (= *gitva*)), *kl->gl* (*glosakuni* (= *gosakluni*)), *st->sg* (*taligoša* (= *staligosa*)), *sp->sd* (*pasdeki* (= *spadeki*)).

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

Buvo tikėtasi, kad perkėlę garsą iš vieno skiemens į kitą, ištars labiau įprastą / dažniau lietuvių kalbos žodžiuose pasitaikančią priebalsių samplaiką. Tačiau surinkti duomenys rodo priešingą rezultatą – perkėlę priebalsį į kitą žodžio skiemenį, vaikai dažniausiai ištarė šiek tiek rečiau lietuviškuose žodžiuose pasitaikančias samplaikas, pavyzdžiui, *talisgoša* (= *staligosa*), *glosakuni* (= *gosakluni*). Samplaika *st* lietuvių kalbos žodžiuose pasitaiko dažnai, o vaikų išarta *sg* samplaika lietuvių kalbos žodžiams nėra būdinga, taip pat žodyje buvusi samplaika *kl* kur kas dažnesnė nei vaikų išarta *gv* samplaika (žr. Kazlauskienė 2007: 38). Todėl manoma, kad vaikai garso vietą keitė inertiškai, žodį ištarė taip, kaip atsiminė ir kaip jiems tuo metu buvo patogiau.

6. Apibendrinamosios išvados

Šis tyrimas atskleidė lietuvių vaikų taikomas garsų, jų junginių ir skirtingos struktūros žodžių tarimo paprastinimo strategijas, kurios pasitvirtino esančios universalios: vyrauja sudėtingos artikuliacijos ar rečiau vartojamų garsų keitimas įprastesnės artikuliacijos arba dažniau kalboje vartojamais garsais, taip pat dažnas garsų praleidimas, rečiau pasitaiko garsų pridėjimo, tolimosios asimiliacijos, metatezės ir garso perkėlimo iš vieno skiemens į kitą atvejų. Teigiama, kad šie fonologiniai procesai vaikų kalboje laikomi normaliu reiškiniu iki 3–4 metų, nes ketvirtieji gyvenimo metai – laikas, kada baigiasi fiziologinis šveplavimas, nors dar maždaug trečdalis šešiamečių gali netiksliai tarti, maišyti kai kuriuos garsus, neištarti sudėtingesnės skiemeninės struktūros žodžių, praleisti garsus priebalsių samplaikose (Garšvienė, Ivoškuvienė 1993: 25). Vis dėlto šis tyrimas parodė, kad net ir mokyklinio amžiaus vaikui tiksliai ištartį pirmą kartą išgirstą žodį ne visada yra lengva, todėl vis dar gali taikyti žodžių tarimo paprastinimo strategijas.

Lietuviškų išgalvotų žodžių pakartojimo tyrimas parodė, kad ketverių, šešerių ir aštuonerių metų vaikai geba tarti priebalsių samplaikas – paprastindami žodžio tarimą, jie kur kas dažniau vieną iš priebalsių samplaikos dėmenų keitė kitu garsu negu vieną iš samplaikos dėmenų praleido. Rečiau pasitaikančias priebalsių samplaikas vaikai keitė jiems įprastesnėmis, lietuviškuose žodžiuose dažniau pasitaikančiomis priebalsių samplaikomis. Tiriamojo amžiaus vaikai geba ištartį lietuvių kalbos žodžiuose dažnai pasitaikančias priebalsių samplaikas: kartodami žodžius, tiriamieji prie CV struktūros skiemens pridėjo priebalsį ir ištarė lietuvių kalbos žodžiams būdingas priebalsių samplaikas; lietuvių kalbai būdingas dvinares priebalsių samplaikas ištarė ir iš vieno skiemens priebalsį perkėlę į kitą skiemenį.

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

Šis tyrimas ir kitų mokslininkų atliktų tyrimų rezultatų apibendrinimas leido pastebėti, kad jaunesnio amžiaus vaikams būdinga tarti garsus, artikuliuojamus burnos priešakinėje dalyje, – *s, l, n, t, d*, nes šiuos priebalsius tiriamieji dažnai pridėjo bei jais keitė kitus garsus. Ketverių, šešerių ir aštuonerių metų vaikams būdingų garsų, jų junginių tarimo pagrindinės ypatybės pateikiamos 3 lentelėje.

3 lentelė. Pagrindinės tiriamojo amžiaus vaikų garsų ir jų junginių tarimo ypatybės, remiantis išgalvotų žodžių pakartojimo testo duomenimis

4-mečiai:	6-mečiai	8-mečiai
<ul style="list-style-type: none"> • Žodžio gale <i>ė</i> keičiamas <i>e</i>. • Balsis <i>u</i> keičiamas <i>o</i>; <i>e</i> keičiamas <i>a</i>. • Duslieji priebalsiai keičiami skardžiaisiais; <i>s</i> keičiamas <i>š</i>; <i>š</i> keičiamas <i>s</i>; <i>g</i> keičiamas <i>d, t, d</i> keičiamas <i>l</i>; <i>r</i> keičiamas <i>l, j</i>; <i>l</i> keičiamas <i>j, v, r</i>; <i>v</i> keičiamas <i>j, m, n, r</i>; <i>n</i> keičiamas <i>m, v</i>; <i>m</i> keičiamas <i>l, n, s</i>. • Priebalsių samplaika <i>st</i> keičiama <i>sp, sk</i>; <i>sp</i> keičiama <i>sk, pl</i> keičiama <i>kl, gr</i> keičiama <i>gl</i>; <i>sv</i> keičiama <i>sl, st</i>; <i>šv</i> keičiama <i>st, šp</i>; <i>gv</i> keičiama <i>gb</i>; <i>sm</i> keičiama <i>sn</i>; <i>nt</i> keičiama <i>lt</i>. • Praleidžiamas balsis paskutiniame atvirajame skiemenyje. • Priebalsių samplaikose praleidžiami balsingesni priebalsiai (žodžio pradžioje pirmasis ir antrasis samplaikos dėmuo, viduryje – antrasis samplaikos dėmuo). • Galimas skiemens neištarimas žodžio pradžioje, viduryje, dažniau neištariamas paskutinis žodžio skienuo. • Pridedami <i>l, n, v, r</i> priebalsiai. • Prideda CV skiemens struktūros skiemenis žodžio viduryje arba gale. <p>Dažna tolimoji sklandžiųjų priebalsių regresinė ir progresinė asimiliacija keturių skiemenų žodžiuose. Dažniausiai asimiliuojami priebalsiai CV struktūros skiemenyse.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Žodžio gale <i>ė</i> keičiamas <i>e</i>. • Balsis <i>u</i> keičiamas <i>o</i>; <i>e</i> keičiamas <i>a</i>; <i>i</i> keičiamas <i>e</i>. • Duslieji priebalsiai keičiami skardžiaisiais; <i>s</i> keičiamas <i>š</i>, rečiau <i>š</i> keičiamas <i>s</i>; <i>d</i> keičiamas <i>b</i>; <i>r</i> keičiamas <i>l</i>; <i>v</i> keičiamas <i>m, l</i>, žodžio gale keičiamas <i>d, b, n</i>; <i>l</i> keičiamas <i>j</i>; <i>n</i> keičiamas <i>m</i>. • Priebalsių samplaika <i>st</i> keičiama <i>sp, sk</i>; <i>pl</i> keičiama <i>kl</i>; <i>fr</i> keičiama <i>pr</i>; <i>gr</i> keičiama <i>gl</i>; <i>sv</i> keičiama <i>sl</i>; <i>sm</i> keičiama <i>sn</i>; <i>nt</i> keičiama <i>lt</i>; <i>sn</i> keičiama <i>sv</i>. • Skiemenų skaičius žodyje išlaikomas. • Sunku tiksliai išarti pirma kartą išgirstus dviejų skiemenų ir ilgesnius žodžius. • Samplaikose praleidžiami balsingesni priebalsiai (žodžio pradžioje tik pirmasis samplaikos dėmuo, viduryje – ir pirmasis, ir antrasis samplaikos dėmenys). • Retai praleisti skiemenys, tačiau galimas skiemens neištarimas žodžio viduryje, dažniau neištariamas paskutinis žodžio skienuo. • Pridedami <i>n, r, l, s, d, k</i> priebalsiai. • Skienuo pridedamas retai. CV skiemens struktūra pridedama žodžio viduryje arba gale <p>Tolimoji priebalsių asimiliacija reta, pasitaiko ilgesniuose žodžiuose. Sklandieji asimiliuoja sklandžiuosius priebalsius. Dažnesnė progresinė asimiliacija. Dažniausiai asimiliuojami priebalsiai CV struktūros skiemenyse.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Žodžio gale <i>ė</i> keičiamas <i>e</i>. • Balsis <i>u</i> keičiamas <i>o</i>; <i>e</i> keičiamas <i>a</i>; <i>i</i> keičiamas <i>e</i>. • Duslieji priebalsiai keičiami skardžiaisiais; <i>d</i> keičiamas <i>b</i>; <i>l</i> keičiamas <i>j</i>; <i>v</i> keičiamas <i>j, r</i>, žodžio gale keičiamas <i>g, d</i>. • Priebalsių samplaika <i>st</i> keičiama <i>sp, st</i>; <i>fr</i> keičiama <i>pr</i>; <i>gr</i> keičiama <i>gl</i>; <i>sv</i> keičiama <i>sl</i>; <i>šv</i> keičiama <i>šp</i>; <i>sm</i> keičiam <i>sn</i>; <i>nt</i> keičiama <i>lt</i>. • Praleidžiamas balsis žodžio paskutiniame atvirajame skiemenyje. • Samplaikose praleidžiami balsingesni priebalsiai (praleidžiamas tik žodžio viduryje esančioje samplaikoje antrasis dėmuo). • Skiemenų skaičius žodyje išlaikomas, galimas paskutinio skiemens praleidimas trijų skiemenų žodyje. • Vietoje balsio taria dvibalsį (vietoje <i>i</i> ar <i>e</i> balsių ištariamas dvibalsis <i>ie</i>; vietoje <i>u</i> ar <i>o</i> balsių ištariamas dvibalsis <i>uo</i>; vietoje <i>u</i> balsio ištariamas dvibalsis <i>ui</i>; vietoje <i>a</i> ir <i>u</i> balsių ištariamas dvibalsis <i>au</i>). • Prideda <i>n, r, l, s, k, t</i> priebalsiai. • Nebūdinga pridėti skiemenį. <p>Tolimoji priebalsių asimiliacija reta, pasitaiko ilgesniuose žodžiuose. Dažnesnė regresinė asimiliacija. Sklandieji asimiliuoja sklandžiuosius priebalsius. Neretai asimiliuojami priebalsiai, esantys CCV struktūros skiemenyse.</p>

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

Gauti tyrimo rezultatai turi pritaikomąją vertę logopedų, spec. pedagogų ir kitų specialistų, dirbančių su vaikais, veikloje. Susipažinę su tyrimo duomenimis specialistai galėtų daugiau dėmesio skirti vaikams sudėtingų žodžių struktūros bei konkrečių garsų junginių tarimo lavinimui. Taip pat gauti duomenys galėtų padėti diagnozuoti galimus fonologinius sutrikimus. Šis tyrimas gali būti pagrindu įvairiems tolimesniems tyrimams. Taikant *išgalvotų žodžių pakartojimo testo* metodologiją galima tirti sutrikusios kalbos raidos vaikų, taip pat dvikalbių / daugiakalbių vaikų lietuvių kalbos fonotaktikos įsisavinimą. Tipinės kalbos raidos vaikų fonotaktikos įsisavinimo duomenys gali būti naudojami kaip lyginamoji medžiaga ateities tyrimams.

Literatūros sąrašas

- Brooks, P. J., V. Kempe (eds). 2014. *Encyclopedia of Language Development*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Chiat, Sh. 2001. Mapping theories of developmental language impairment: premises, predictions and evidence. *Language and Cognitive Processes* 16, 113–142.
- Chiat, Sh., P. Roy. 2007. The preschool repetition test: an evaluation of performance in typically developing and clinically referred children. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* 50, 429–443.
- Dodd, B., A. Holm, Z. Hua, Sh. Crosbie. 2003. Phonological development: a normative study of British English-speaking children. *Clinical Linguistics and Phonetics* 17 (8), 617–643.
- Donegan, P., S. Stampe. 2009. Hypothesis of natural phonology. *Poznan Studies in Contemporary Linguistics* 45 (1), 1–31.
- Dressler, W. U. 1999. What is natural in natural morphology (NM)? *Prague Linguistic Circle Papers* 3, 135–145.
- Dressler, W. U., K. Dziubalska-Kołodziejczyk, S. Rossella. 2001. Sources of markedness in language structures. *Folia Linguistica Historica* 22 (1–2), 103–135.
- Dressler, W. U., K. Dziubalska-Kołodziejczyk. 2006. Proposing morphonotactics. *Wiener Linguistische Gazette* 73, 1–19.
- Dziubalska-Kołodziejczyk, K. 2014. Explaining phonotactics using NAD. *Language Sciences* 46, 6–12.
- Dziubalska-Kołodziejczyk, K. 2015. Are frequent, early and easy clusters also unmarked? *Italian Journal of Linguistics* 27 (1), 29–44.
- Dziubalska-Kołodziejczyk, K., P. Zydorowicz. 2014. The production of high-frequency clusters by native and non-native users of Polish. *Concordia Working Papers in Applied Linguistics* 5, 130–144.
- Echols, C., H., E. L. Newport. 1992. The role of stress and position in determining first words. *Language Acquisition* 2 (3), 189–220.
- Garšvienė, A., G. Juškienė. 2008. Priešmokyklinio amžiaus vaikų tarimo ypatumai. *Jaunųjų mokslininkų darbai* 2 (18), 78–84.

- Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt
- Garšvienė, A., R. Ivoškuvienė. 1993. *Logopedija. Vadovėlis specialiosios pedagogikos fakulteto studentams*. Kaunas: Šviesa.
- Gathercole, S. E., A. D. Baddeley. 1989. Evaluation of the role of phonological STM in the development of vocabulary in children: A longitudinal study. *Journal of Memory and Language* 28, 200–213.
- Gathercole, S. E. 2006a. Nonword repetition and word learning: The nature of the relationship. *Applied Psycholinguistics* 27, 513–543.
- Gathercole, S. E. 2006b. Complexities and constraints in nonword repetition and word learning. *Applied Linguistics* 27, 599–613.
- Goldstein, B., P. Cintron. 2001. An investigation of phonological skills in Puerto Rican Spanish-speaking 2-year-olds. *Clinical Linguistics and Phonetics* 15 (5), 343–361.
- Harley, T. A. 2010. *The Psychology of Language: from Data to Theory*. London: Psychology Press.
- Idemaru, K., L. L. Holt. 2013. The long developmental trajectory of children's perception and production of English /r/-/l/. *Journal of the Acoustical Society of America* 133, 4232–4246.
- Kamandulytė, L. 2006. Morfonotaktikos įsisavinimas. *Didaktika* 1, 84–88.
- Kavitskaya, D., M. Babyonushev, T. Walls, E. Grigorenko. 2011. Investigating the effects of syllable complexity in Russian-speaking children with SLI. *Journal of Child Language* 38, 979–998.
- Kazlauskienė, A. 2007. Intervokaliniai priebalsiai: vienanarės ir dvinarės grupės. *Kalbų studijos* 11, 36–42.
- Kazlauskienė, A. 2010. Lietuvių kalbos žodžių foneminės struktūros dėsniumai. *Žmogus ir žodis* 1, 35–41.
- Kazlauskienė, A., G. Raškis. 2008a. Lietuvių kalbos fonologinio skiemens struktūrinių modelių dažnumas. *Žmogus ir žodis* 1, 24–31.
- Kazlauskienė, A., G. Raškis. 2008b. Intervokaliniai priebalsiai: trinarės, ketunarės ir penkianarės grupės. *Kalbų studijos* 13, 51–59.
- Krivickaitė, E., I. Dabašinskienė. 2013. Lietuvių kalbos fonologijos įsisavinimas: netikrų žodžių kartojimo eksperimentinis tyrimas. *Kalbos kultūra* 86, 237–255.
- Krivickaitė, E. 2014a. Netikrų žodžių kartojimo testas: lietuvių vienakalbių ir dvikalbių vaikų kalbos tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 4. Interneto prieiga <http://mif.vu.lt/ojs/index.php/taikomoji-kalbotyra/article/view/33/28>; žiūrėta 2016 m. rugsėjo mėn.
- Krivickaitė, E. 2014b. Fonotaktikos įsisavinimo tyrimas išgalvotų žodžių pakartojimo testu tipinės ir sutrikusios vaikų kalbos grupėse. *Specialusis ugdymas* 2 (31), 83–105.
- Kuhl, P. K. 2004. Early language acquisition: cracking the speech code. *Nature Reviews Neuroscience* 5, 831–842.
- Kunnari, S., A-K. Tolonen, Sh. Chiat. 2011. Language impairment in a multilingual society: linguistic patterns and the road to assessment. Interneto prieiga <http://www.bi-sli.org>; žiūrėta 2016 m. rugsėjo mėn.

- Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt
- Levelt, C. C., R. Van de Vijver. 2004. Syllable types in cross-linguistic and developmental grammars. *Constraints in Phonological Acquisition*, R. Kager, J. Pater, W. Zonneveld (eds). Cambridge: Cambridge University Press. 73–108.
- Levelt, C. C., N. O. Schiller, W. J. Levelt 2000. The acquisition of syllable types. *Language Acquisition* 8 (3), 237–264.
- Lleo, C., M. Prinz. 1996. Consonant clusters in child phonology and the directionality of syllable structure assignment. *Journal of Child Language* 23 (1), 31–56.
- Marecka, M., K. Dziubalska-Kołączyk. 2014. Evaluating models of phonotactic constraints on the basis of sC cluster acquisition data. *Language Science* 46, 37–47.
- Marshall, C. R., H. K. J. van der Lely. 2009. Effects of word position and stress on onset cluster production: evidence from typical development, specific language impairment, and dyslexia. *Language* 85 (1), 39–57.
- McLeod, Sh., J. van Doorn, V. A. Reed. 2001. Normal acquisition of consonant clusters. *American Journal of Speech-Language Pathology* 10 (2), 99–110.
- Menn, L., C. Stoel-Gammon. 2001. Phonological development: learning sounds and sound patterns. *The Development of Language*, J. B. Gleason (ed). Boston: Allyn and Bacon. 70–125.
- Pater, J., J. A. Barlow. 2003. Constraint conflict in cluster reduction. *Journal of Child Language* 30, 487–526.
- Raškinis, G., A. Kazlauskienė. 2009. Automatinis skiemenavimas: problemos ir jų sprendimas. *Kalbų studijos* 15, 71–76.
- Ruzaitė, J., I. Dabašinskienė. 2010. Specific language impairment: adaptation of a screening test for Lithuanian. *Darbai ir dienos* 54, 277–300.
- Savinainen-Makkonen, T. 2007. Geminate template: a model for first Finnish words. *First Language* 27, 347–359.
- Slobin, D. 1973. Cognitive prerequisites for the development of grammar. *Studies of Child Development*, C. Ferguson, D. Slobin (eds). New York: Holt, Rinehart and Winston. 175–209.
- Small, L. H. 1999. *Fundamentals of Phonetics: A Practical Guide for Students*. Boston: Allyn and Bacon.
- Szreder, M. 2013. The acquisition of consonant clusters in Polish: a case study. *The Emergence of Phonology. Whole-word Approaches and Cross-linguistic Evidence*, M. Vihman, T. Keren-Portnoy (eds). Cambridge: Cambridge University Press. 343–361.
- Vance, M., J. Stackhouse, B. Wells. 2005. Speech-production skills in children aged 3–7 years. *International Journal and Communication Disorders* 40 (1), 29–48.
- Velleman, S. L., M. V. Vihman. 2007. Phonology development in infancy and early childhood: implications for theories of language learning. *Phonology in Context*, M. C. Pennington (ed). Luton: Palgrave Macmillan. 25–50.
- Zanobini, M., P. Viterbori, F. Saraceno. 2012. Phonology and language development in Italian children: An analysis of production and accuracy. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* 55, 16–31.
- Zygorowicz, P. 2007. Polish morphonotactics in first language acquisition. *Wiener Linguistische Gazette* 74, 24–44.

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas

Eglė Krivickaitė

Santrauka

Šiame straipsnyje apžvelgiamos universalios vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos bei pristatoma, kokias strategijas taiko skirtingo amžiaus grupių lietuvių vaikai bandydami pakartoti pirmą kartą išgirstą žodį. Tyrimo imtį sudaro 288 vaikų kalbos duomenys: 96 ikimokyklinio amžiaus (ketverių metų), 95 priešmokyklinio amžiaus (šešerių metų) ir 97 jaunesnio mokyklinio amžiaus (aštuonerių metų). Tyrimo medžiagai rinkti taikytas lietuvių kalbos *išgalvotų žodžių pakartojimo testas*.

Gauti tyrimo rezultatai parodė, kad lietuviai vaikai taiko universalias žodžių tarimo paprastinimo strategijas: vyrauja garsų keitimas, šiek tiek mažiau rasta garsų ar jų junginių praleidimo pavyzdžių. Kitos žodžių tarimo paprastinimo strategijos (metatezė, tolimoji asimiliacija, garsų iš vieno skiemens perkėlimas į kitą) taikytos kur kas rečiau.

Tyrimas atskleidė, kad gebėjimas pakartoti skirtingos struktūros žodžius yra susijęs su lietuvių kalbos fonotaktika, nes kartodami pirmą kartą išgirstą žodį, vaikai tiksliau ištaria tuos garsų junginius, kurie būdingi lietuvių kalbos žodžiams ir dažniau klysta tardami retai kalboje pasitaikančius junginius. Amžiaus veiksnys taip pat svarbus aspektas analizuojant gautus duomenis: vyresni vaikai geba tiksliau ištarti skirtingos struktūros žodžius, taip pat juos sudarančius garsus ir jų junginius. Vaikai augdami plečia leksikos, gramatikos ir fonologijos žinias: išmoksta vis kitokių garsų kombinacijų, kurias pastebi ir atpažįsta kalboje ir geba jas tiksliau ištarti patys.

Pronunciation simplification strategies in child language. Experimental study

Eglė Krivickaitė

Summary

The aim of this study is to determine the strategies of pronunciation simplification. The sample of the study consisted of 288 Lithuanian children: 96 preschool age children (4;00–4;11), 95 pre-primary school age children (6;00–6;11) and 97 junior primary school age children (8;00–8;11). The data were collected using a *non-word repetition task* in Lithuanian.

Krivickaitė, E. 2017. Vaikų taikomos žodžių tarimo paprastinimo strategijos. Eksperimentinis tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9: 46–72, www.taikomojikalbotyra.lt

The results of the research have shown that Lithuanian children apply universal strategies of pronunciation simplification, mostly substitution and omission; other strategies such as consonant assimilation, metathesis, sound migration to another syllable and sound addition were much less frequent. Also the results show that children possibly apply associations with real Lithuanian words or their derivational forms.

The research has demonstrated that the ability to repeat different structure words is related to the rules of Lithuanian phonotactics. Consonant clusters which are typical of Lithuanian words were pronounced accurately, whereas clusters which are rare in Lithuanian words were simplified in their pronunciation. Age was an important factor in the present study: older children repeated non-words more accurately. Older children have a larger lexicon and eventually develop it further; they learn new consonant clusters, which they are capable to pronounce more accurately.

Keywords: language acquisition; non-word repetition test; phonotactics; pronunciation simplification strategies; consonant clusters.

Įteikta 2017 m. vasario mėn.

Paskelbta 2017 m. gegužės mėn.